

УДК 343.916

М.М. ІВЛЄВ, Класичний приватний університет

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПОНЯТТЯ І ФОРМ НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Ключові слова: насильство, форми насильства, насильство психічне, насильство фізичне, звичаєве право

Низка трагічних подій – насильство до учасників мирних мітингів (Майдану) у Києві, збройний конфлікт на сході України, трагедія в Одесі та інші трагічні події свідчать, що злочинне насильство наразі стало глобальною суспільною проблемою, заповнило усі сфери людського існування – політичного, економічного, духовного, побутового тощо. Його прояви – це війни, революції, масові убивства, розбої, інші різновиди агресії і жорстокості. Надвисока вартість насильницької злочинності в соціальному плані, оскільки вона вимірюється не лише людськими втратами, але й економічними, моральними та іншими збитками і втратами. Зростання рівня насильницької злочинності зумовлює потребу подальшого дослідження причин насильства, його форм, динаміки і видів, пошуку найбільш ефективних заходів соціального контролю кримінального насильства.

В цьому контексті найбільш значущими в зазначеній галузі є праці відомих учених: Ю.М. Антоняна, Я.І. Гілінського, В.В. Голіни, О.М. Джужі, А.Ф. Зелінського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, І.М. Петіна, Л.В. Сердюка, Р.Д. Ткачука та багатьох інших. Звідси, метою статті є історичний аналіз розвитку поняття «насильство», його форм у кримінально-правовій і кримінологічній доктрині.

В сучасній науковій літературі насильство визначається як конкретно-історичний феномен. Відомі нам джерела свідчать, що історія розвитку поняття насильства своїм корінням

сягає ще античних часів. У контексті нашого дослідження актуальною є генеза *правової* думки щодо поняття, форм і застосування насильства в кримінально-правовій, а також у кримінологічній доктрині.

Серед вчених поширеною є думка, що односторонню оцінку ступеню наукової розробки означеної проблеми дати складно: з одного боку, в науці кримінального права приділялась досить суттєва увага дослідженню насильницької поведінки, її сутності і формам прояву; з іншого боку, дана проблема все ще не вичерпана [1, с.6]. Аналогічної думки дотримуються й вітчизняні дослідники, які вказують також на необхідність узгодження правового і філософського розуміння проблеми. «Поява спеціальних законів, метою яких є подолання насильства чи протидія йому, є свідченням важливості феномену насильства в суспільному житті, але розуміння даного терміну в законодавстві, побутовій мові, культурі та філософії, на нашу думку, суттєво відрізняються», – стверджує Д.Ю. Кобринський. На його думку, «насильство» є одним з понять, визначення яких має передбачати щонайменше чотири рівні розуміння: конкретно-правовий, юридичний, загальнокультурний та філософський. І тому логічно послідовно проаналізувати представленість даного поняття в конкретних законах, у юридичній літературі, культурі та в філософських традиціях» [2, с.212].

Аналіз останніх праць з тематики насильства вказує на відсутність фундаментальних (доктринальних, монографічних) досліджень конкретно історичного розвитку правової думки щодо поняття, форми та застосування насильства в кримінально-правовій та кримінологічній доктрині. Водночас є низка досліджень окремих форм і видів насильства, певних сфер та суб'єктів його застосування в різні історичні часи. До таких праць слід віднести роботи: О.Л. Гуртовенко [3]; О.М. Ігнатова [4, 5]; О.В. Ларіної [6]; С.М. Мальцевої [7]; Л.А. Наконечної [8] та інших дослідників. Цікавими, хоч і не безспірними, є дослідження російських дослідників Ю.В. Радостевої «Криміналь-

но-правове поняття насильства» [1], Р.Е. Тока-рчука [9], низки інших дослідників РФ.

Історичні джерела свідчать, що поступальний розвиток норм про відповідальність за насильство на теренах сучасної України тривав протягом багатьох століть. За княжих часів у Київській Русі недоторканність особи охоронялась нормами звичаєвого права. Воїни княжої дружини, приміром, мали «свій неписаний кодекс приписів, форм і звичаїв, які зобов'язували кожного, і ніхто не міг їх легковажити під загрозою сорому і ганьби» (ч.15 [10]). Але першим із відомих правових джерел, в якому згадується поняття «убити», був договір з греками при князі Олегові у 911 році (за Іпатієвським списком): «Аще украдет Руснь что либо у Христьянина, и паки Христьянин у Русина, и ять будет въ томъ час тать, егда татьбу створить, отъ погубившаго что либо, аще пригготовится тятбу творяй и убиень будет: да не възшется смерть его ни от христьянъ, ни от Руси, но паче убо да възметь свое, иже погубиль». Цей же договір виділяв окрему тятьбу – очевидне відбирання чужої речі – грабіж [11, с.4].

У найдавнішій пам'ятці вітчизняного права – Руській Правді термін «насильство» ще не фігурував, але заборонялось вчиняти побіи, калічення та мучення особи, що виступали його проявами. Зокрема, привертає увагу стаття 10 Руської Правди (Коротка редакція), в якій йдеться про покарання за фізичне насильство: «Аже ли ринеть муж мужа либо от себе либо к себе, то 3 гривне...». Удар по обличчю або жердиною карався 12 гривнями [12, с.54]. У цьому збірнику законів Київської Русі XI століття знаходимо кілька норм, близьких, у нашому розумінні, до сучасних норм кримінального права у сфері міжособистісних стосунків. Так, статті 24 і 30 згаданого джерела передбачали відповідальність за удар мечем і за погрозу [13, с.48]. У статті 54 Просторої редакції Руської Правди XII-XIII століть (за Троїцьким I списком) також зустрічалось слово «насилити» як заборонена поведінка.

Категорія «насильство» містилась і в ст.2 Статуту князя Ярослава [12, с.189] Просторої

редакції та в інших джерелах, де зустрічаються терміни «насилити», «насилля», «насильство», а також «насиллям», в даному випадку щодо жінок. Одночасно з насильством щодо жінок ми знаходимо й інше поняття насильства – як відкритого свавільного порушення приватного права іншої людини всупереч установленому порядку і її волі, яке не переростає в інше злочинне діяння. Вважається, що такий зміст цього поняття є похідним від міжнародних договорів, поняття «vis» (з латинських джерел) перекладалося як «просте насильство... відкрите порушення законів і громадського спокою» [14, с.85].

В Литовських статутах 1588 та 1614 років насильницькі злочини окремо також не виділялися. Натомість у статтях 1, 4, 5, 17–20, 26–27 Розділу VII Статуту Великого князівства Литовського 1529 року вживався термін «квалт», що позначав досліджуване поняття... Під квалтом розумівся також «наїзд» – напад з метою грабежу, захвату землі і християн [15, с.89]. Цікаво також, що і Руська Правда, і в Статут Великого князівства Литовського 1529 року насильницьке проникнення у житло розглядали як підставу звільнення від покарання за вбивство злодія чи нанесення йому тілесних ушкоджень.

Що стосується Запорізької Січі, в якій одночасно з існуванням Великого князівства Литовського і Королівства Польського розвивалась українська козацька державність, то Січ писаних законів не мала. Суть та порядок відправлення правосуддя визначалися стародавніми військовими звичаями і традиціями. Літописи згадують злочинні діяння, які в теперішньому розумінні містили ознаки насильницьких злочинів. Їх вчинення, як правило, тягло найсуворішу кару – катування або смерть. Так, ініціатори кулачного бою (бійки) між козаками карались батогами [13, с.148]. А винного у вбивстві закопували живцем у землю.

Після приєднання у 1654 році частини України до Московії на території Гетьманщини поширилась дія писаного закону – Соборного Уложення 1649 року. Воно передбачало відповідальність уже за два види грабежу –

простий і кваліфікований, насильницький [16, с.230–247].

Що стосується джерел військового права часів протекторату Московії, «необхідно звернути увагу на законопроект, який хоча й не був законодавчо затверджений, але вперше в історії України був складений на основі кодифікації діючих на її території джерел писаного права – збірник, що отримав назву «Права, по котрым судится малороссийский народ» [17, с.6]. «Права...», зокрема, уже розмежовували військові злочини за видами. Вперше виділяються злочини, що посягають на життя і свободу, честь та гідність товаришів по службі. За вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень було передбачено смертну кару, а за поранення, удари чи образи – покарання «до чого доведеться, по важливості злочину». Для безпосереднього ініціатора бійки передбачалося покарання батогами, для інших її учасників – арешт, за вбивство в кулачній бійці чи на поєдинку – смертна кара шляхом відрубування голови, за поранення – півроку арешту, ...за удар по щоці – два удари по щоці і арешт (артикул 46) [17, с.6–7]. Тобто, у «Правах...» ми бачимо фактично диференціацію покарань для співучасників в залежності від їх ролі у вчиненні злочину. Передбачалось також покарання в сучасному розумінні за *психічне* насильство – за образи, тобто, за приниження людської гідності.

Цікава норма «Прав...», яка в чинному законодавстві багатьох сучасних країн називається «необхідною обороною». В арт.24 п.3 Гл.8 «Прав...» передбачалось застосування нападником насильства як підстава для виключення в суді кримінальної відповідальності за завдані йому рани чи навіть убивство. В арт.6, арт.18 п.1 Гл.13 «Прав...» передбачалась відповідальність у виді «смертної кари» за отруєння людини – як за закінчений злочин, так і за готування до нього. Проте у Артикулі Військовому 1715 року згадується лише про *фізичне* насильство. «...У цій пам'ятці руського права законодавець вживає такі терміни, як «силою забирати» (ст.182), «наси-

льно забирати» (ст.183), «силою пограбувати або побити» (ст.185) [8, с.674].

Знищення Запорізької Січі імператрицею Катериною Другою у 1775 році призвело до того, що підконтрольних Московії українських землях суддівство за злочини, в т.ч. насильницькі, стало чинилась на підставі законів Російської імперії. Такими, зокрема, були «Воинский устав» 1716 року, «Морской устав» 1720 року і «Патент о поединках и начинании ссор» та інші. Примітно, що Глава 21 «Артикулу воинского» 1715 року (Петра Першого) виокремлювала два види грабежу: *ненасильницький* (Арт.182, 183) – «якщо озброєною рукою чиниться», і *насильницький* (Арт.185) – «хто людей на дорозі, і вулицях озброєною рукою нападе, і їх силою пограбує або поб'є, порань або умертвить...» [18, с.361]. Треба зауважити, що в «Артикуле воинском» вперше з'явилися терміни «злочин» і «злочинець» [18, с.329, 334], якими законодавець замінив колишні, характерні для Судебників, Соборного Уложення та інших законів, терміни «воровство», «вор» [6, с.229].

Цікаво, що у Судебнику 1550 року будь-які насильницькі дії позначались загальним терміном «образливі справи» виключно щодо іноземців. Та більш цікавим видається той факт, що у ст.25 Судебника насильство *вперше* виступає розмежовувальною ознакою таких складів злочинів як *грабіж* (відкрите заволодіння чужим майном) та *розбій* (заволодіння чужим майном із застосуванням насильства).

Термін «насильство» вперше згадується у Соборному Уложенні 1649 року і проявляється в побоях, каліцтві і образі, під якою розуміється нанесення удару. Цей документ виокремлював також словесну образу та диференційовану відповідальність за неї, аж до смертної кари [16, с.85].

За часів Петра Першого в юридичний побут держави почали активно проникати норми європейського права, через що зазнало змін як законодавство, так і сама руська мова. Тому справедливим є зауваження, що, приміром, «військові артикули Петра Великого не є

дитям руського юридичного життя, це сколок з творів іноземного юридичного життя, головним чином німецького» [19, с.93]. Так, в «Артикулах...» категорія «насильство» отримала вже інший зміст, похідний з німецької мови, в якому під *насильством* розуміється, перш за все, грубий фізичний, тілесний вплив з метою підкорення другого власній волі. Таке розуміння насильства було близьким до нашого староруського, що і сприяло його введенню в наше право, в якому категорія «насильство» відтак набула змісту примусу шляхом відкритого застосування зловмисної сили. При описуванні насильницьких викрадень стали використовуватись такі словосполучення, як «силою віднімати», «силою брати», «силою грабувати», «насильства та убивства побоюватись не належало», «насильно віднімати» (Артикули 182–186) [18, с.361–362], що свідчить про фактичну заміну слова «силою», в негативному його значенні, словом «насильно». У розробленому в 1813 році харківським професором Людвігом Якобі (який практично не знав мови країни проживання) «Проекте уголовного уложенія Российской империи» категорія «насильство» ще більше відобразила його німецьке розуміння, оскільки увійшло до складу «викрадення з насильством», де насильство вживається не до особи, а для проникнення до місця вчинення крадіжки «через стіни, кришки та інші затвори або через підриття землі...» (параграф 528) [20, с.216]. Тож надалі в догматичних дослідженнях кримінологам доводилось урахувати можливість застосування сили до предметів навколишнього середовища – як ще одну новацію нерідного змісту категорії «насильство».

Іноземними запозиченнями скористалися й редактори Проекту Уложення 1844 року, використавши чимало складів на кшталт «протизаконні буйні вчинки» (Гл.8 «Про напад з насильством»), «погрози різного ступеню вини» (Гл.9 «Про погрози») [21, с.690]. Подібно прикладом Французькому уложенню 1810 р. в цих главах криміналізувались склади, що означали стадію замаху на більш тяжкі діяння, остільки, наприклад, склади Гл.8 не мі-

тили в собі наміру вчинити убивство, завдання шкоди здоров'ю і навіть побоїв, обмежуючись застосуванням сили чи образою з наміром образити або стурбувати. А у Гл.9 знайшли відображення склади про погрози причинити різноманітну шкоду – від погрози убивством до погрози нанесення особистої тяжкої образи [21, с.655]. Тож погроза каралась як сама по собі заборонена дія – залякування, що викликала у потерпілого побоювання і/або неспокій. А дії винного, що виходили за вказані межі, кваліфікувались і підлягали покаранню або за більш важке діяння, або за сукупністю злочинів.

Пізніше, наприклад, у ст.142 «Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями» 1864 року і статті 475 Уголовного Уложення 1903 року, категорія «насильство» об'єднала в самостійному злочинному діянні «ті посягання на тілесну недоторканість, які не залишають за собою ніяких постійних видозмін в організмі потерпілого, спричиняють швидкоплинний біль чи навіть просте неприємне фізичне відчуття» [22, с.642].

Законодавство ХІХ сторіччя, не зважаючи на присутність у доктрині вчення про фізичне і психічне насильство, вирізняло насильство у прямому сенсі і погрози, забороняючи їх безвідносно до результатів діяльності. Насильство тоді означало «неперехідне в інший злочин протизаконне застосування фізичної сили проти особи потерпілого» [14, с.87].

І.Я. Фойницький вважав, що учення про фізичне і психічне насильство на наші терени прийшло з тлумаченням категорії «violence» французького Кримінального кодексу 1810 року, відомого як кодекс Наполеона. Французьке «violence», переведене як «насильство», взагалі трактується як примус. Оскільки кодекс Наполеона погрозу як кримінально-каране діяння не згадував, з'явилось догматичне твердження, що «violence» може бути фізичним і психічним [14, с.86]. У нашій мові подібного співвідношення між словами «насильство» і «примус» немає, тому такий переклад призвів до дублювання категорією «насильство» категорії «примус», «примушу-

вання». «Принуждение, стесняющее и насилующее волю человека, может быть двоякого рода: физическое (*vis absoluta, vis major*) или психическое (*vis compulsiva*) [23, с.125].

Після Великої Жовтневої Соціалістичної революції (1917 р.) категорія «насильство» набула нового змісту. Вона стала категорією оціночною, перестала бути самостійним злочинним діянням, а в якості способу вчинення злочину об'єднало в собі усі форми примусу насильством та погрозою, поглинувши всі можливі наслідки. Під фізичним насильством стали розуміти «усякий вплив на тілесну недоторканість, у чому б вона не проявлялась...» [24, с.21].

У перші роки Радянської влади в боротьбі з розкраданнями, грабежами, розбоями й іншими злочинами найбільшу роль відіграла революційна правотворчість самих народних мас» [25, с.6], а кримінально-правова категорія «насильство» втілила у собі зміст соціальної категорії «насильство», яка набула розвитку лише в кінці XIX ст. [26, с.13], тому що зазначений термін став символом тиранії держави. Тому в радянських енциклопедичних джерелах насильство визначалось як: «застосування тим або іншим класом (соціальною групою) різних, аж до збройного впливу, форм примусу у відношенні інших класів (соціальних груп) з метою придбання або збереження економічного і політичного панування, завоювання тих або інших прав чи привілеїв» [27, с.297].

Із встановленням на українських землях радянської влади розвиток кримінального законодавства знову зазнав впливу законодавства російського. Одним із перших документів радянської правової системи, що встановлював відповідальність за насильницькі злочини, слід вважати Декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) від 20.06.1919 року «Про вилучення із загальної підсудності у місцевостях, оголошених на військовому становищі», який наділяв Всеросійську надзвичайну комісію (ВНК) і губернські надзвичайні комісії правом безпосередньої розправи, аж до розстрілу, зокрема «за бандитизм, розбій, озброєний грабжж...» [28,

с.124–126]. Циркуляр Наркомюста УРСР від 05.03.1921 р. «Про однакове розуміння деяких найважливіших злочинів та їх підсудність» визначав грабжж як «відкрите заволодіння чужим майном за допомогою насильства» [28, с.124–126]. Наголошувалось, що під час грабежу насильство не повинно було бути небезпечним для життя та здоров'я.

23.08.1922 р. ВУЦВК затвердив Кримінальний кодекс УРСР. Статті 182 і 183 цього Кодексу передбачали відповідальність за два види грабежу: простий грабжж – «відкрите викрадення чужого майна в присутності особи, яка володіє або користується ним, але без насильства над його особою»; другий – «грабжж, поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Зауважимо також, що в цьому Кодексі законодавець вперше класифікував насильство як фізичне (ст.169) і психічне (ст.184), але їх нормативного визначення також не надав.

КК УРСР 1927 р. нічого цікавого для нашого дослідження не дає, оскільки стосовно відповідальності за насильство він фактично продублював норми КК в редакції 1922 р.

Першою спробою дати визначення поняття «насильство» у радянський період можна вважати коментар до ст.127 КК УРСР 1960 р., де вказувалось, що насильство – це фізичний вплив на особу, який позбавляє її можливості здійснювати своє виборче право чи протидіяти цьому. Воно виявляється у нанесенні побиттів, ударів, спричиненні тілесних ушкоджень, незаконному позбавленню волі, зв'язуванні [29, с.458].

Що стосується відповідних норм чинного КК України (2001 р.), то вони є результатом сучасного розуміння поняття насильства і лежать поза межами цього дослідження.

Наприкінці зазначимо наступне.

1. Поняття «насильство» у кримінальному праві протягом століть змінювалось відповідно до існуючих уявлень про шкідливість тих чи інших насильницьких посягань.

2. Запорізька Січ писаних законів не мала, а тому послуговувалась правом звичаєвим. Застосування судами до винних у насильстві

різних за суворістю покарань свідчить про закріплення у звичайному праві Січі різновартості закінченого вбивства і погрози такого, і, де-факто, вказує на вирізнення двох форм насильницької поведінки, нині визначених як насильство фізичне і насильство психічне.

3. Уява про насильство, систему насильницьких, інших злочинів, що вчиняються з використанням насильства, в основному сформувалась і набула сучасних рис в період дії Кримінального кодексу УРСР 1960 р., який, при цьому не містив дефініції «насильство».

ЛІТЕРАТУРА

1. Радостева Ю. В. Уголовно-правовое понятие насилия: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Радостева Юлия Викторовна. – Екатеринбург, 2006. – 165 с.
2. Кобринський Д. Ю. Філософсько-правове визначення насильства / Д. Ю. Кобринський // Проблеми філософії права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 212–224.
3. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. Л. Гуртовенко. – Одеса, 2008. – 17 с.
4. Ігнатов О. М. Кримінальне насильство: окремі питання / О. М. Ігнатов // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67–71.
5. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність / О. М. Ігнатов // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 144–151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10iomptc.pdf>.
6. Ларіна О. В. Історико-правовий аналіз законодавства, що встановлює відповідальність за грабіж / Ларіна О.В. // Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2001. – № 3. – С. 227–233.
7. Мальцева С. Н. Насильственные преступления: сравнительно-правовой анализ по УК РФ и УК государств СНГ: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Мальцева Светлана Николаевна. – Рязань, 2005. – 276 с.
8. Наконечна Л. А. Відповідальність за насильницькі злочини в історії вітчизняного кримінального законодавства / Л. А. Наконечна // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 672–679 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12nlavkz.pdf>.
9. Токарчук Р. Е. Этапы развития уголовно-правового понятия насилия / Р. Е. Токарчук // Уголовное право. – 2008. – № 3. – С. 36–43.
10. Профилактика неуставных взаимоотношений: роль младших командиров / А. Гришин // Морской сборник. – 1989. – № 11. – С. 41–48.
11. Хрестоматия по истории русского права / сост. М. Ф. Владимирский-Буданов. – Изд. 4-е. – СПб. ; К., 1899. – Вып. 1. – 250 с.
12. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. / под общ. ред. Чистякова О. И. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1. – 432 с. – (Законодательство Древней Руси).
13. Даль В. Толковый словарь. Т. 1 / Даль В. – М. : Русский язык, 1978. – 1800 с.
14. Фойницкий И. Я. Курс Уголовного права. Посягательство на личность и имущество / Фойницкий И. Я. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1890. – 406 с.
15. Статут Великого княжества Литовского / под ред. К. И. Яблонского. – Минск : Изд-во Акад. наук БССР, 1960. – 236 с.
16. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 3: Акты Земских соборов. – 1985. – 511 с.
17. Ткачук О. С., Фесенко Л. І. Предмет і тактика доказування кримінального насильства : монографія / Ткачук О. С., Фесенко Л. І. – Київ : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 320 с.
18. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – 1986. – 492 с.
19. Белогриц-Котляревский Л. Воровство-кража по Русскому праву / Белогриц-

Котляревский Л. – Киев : Университетская типография, 1880. – 398 с.

20. Тальберг Д. Насильственное похищение имущества по русскому праву. (Разбой и грабёж) / Тальберг Д. – С.-Пб. : Тип. В. С. Балашева, 1880. – 206 с.

21. Проект Уложения о наказаниях уголовных и исправительных / Коллектив авторов. – СПб. : Изд-во: Санкт-Петербург, 1871. – 872 с.

22. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / Таганцев Н. С. – СПб. : Издание Н. С. Таганцева, 1904. – 1007 с.

23. Будзинский С. Начала уголовного права / Будзинский С. – Варшава : [В Типографии И. Яворского], 1870. – 376 с.

24. Жижиленко А. А. Половые преступления / А. А. Жижиленко. – М. : Гос. издат., 1924. – 221 с.

25. Ераксин В. В. Ответственность за грабёж / Ераксин В. В. – М. : Юрид. лит., 1972. –

128 с.

26. Тевлюкова О. Ю. Насилие как феномен социальной организации: опыт теоретико-методологического анализа: дисс. ... кандидата соц. наук : 22.00.01 / Тевлюкова Оксана Юрьевна. – Новосибирск, 2005. – 175 с.

27. Большая Советская Энциклопедия / гл. ред. акад. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – Москва : Изд-во «Советская энциклопедия», 1974. – Т. 17. – 615 с.

28. Декрет ВЦИК «Об изъятии из общей подсудности в местностях, объявленных на военном положении» : от 20.06.1919 г., № 41 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bestpravo.ru/sssr/eh-praktika/f6k.htm>.

29. Уголовный кодекс Украинской ССР : науч.-практ. коммент. / [под ред. Н. Ф. Антонова, М. И. Бажанова, Ф. Г. Бурчака и др.]. – Київ : Политиздат Украины, 1987. – 880 с.

Івлєв М. М. Розвиток правової думки щодо поняття і форм насильства в кримінально-правовій доктрині / М. М. Івлєв // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 160–166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_29.pdf

Розглянуто історію розвитку кримінально-правової думки стосовно поняття і форми насильства. Проаналізовано низку джерел з метою виявлення історичного періоду встановлення відповідальності за насильницькі дії і появи терміну «насильство» на теренах сучасної України.

Ivlev M.N. Развитие правовой мысли о понятии и формах насилия в уголовно-правовой доктрине

Рассмотрено историю развития уголовно-правовой мысли о понятии и формах насилия. Проанализирован ряд источников с целью определения исторического периода установления ответственности за насильственные действия и возникновения термина «насилие» на территории современной Украины.

Ivlev M.N. Development of Legal Thought about the Concept and Forms of Violence in the Criminal Law Doctrine

The article deals with the history of the criminal legal opinion on the concept and forms of violence. It was analyzed a number of sources to identify the historical period responsibility for violence and the appearance of the term «violence» on the territory of modern Ukraine.